

LUCRĂRI „ȘANTIER”

„ÎNTÂLNIREA” CU CARTEA LUI I. UNGUREANU. *PARADIGME ALE CUNOAȘTERII SOCIETĂȚII* (1990)

Prima întâlnire

Radu Baltasiu

Jurnalul de fișă al unei cărți. Cartea, prilej de întâlnire și rost

Avem în rândurile ce urmează un nou instrument de cunoaștere – jurnalul de fișă al unei cărți, jurnalul ei de lucru, o descriere a modului în care un grup de tineri înțeleg să deslușească, prin dezbateri, o carte de specialitate: Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, Humanitas, 1990.

Publicăm aici primul episod, prima întâlnire. Cititorul ne va scuza dacă vom da de-o parte elementele de „culise”, de „bucătărie”, „intimitățile” inerente unei asemenea discuții de lucrare (discuție lucrătoare).

Participanții sunt conștienți că timpul discuției este întâlnire, adică recunoaștere lucrătoare a fiecăruia între ei, a fiecăruia cu cartea și a fiecăruia cu cartea față de probleme sociale concrete. Sunt, iată, cel puțin trei paliere căreia întâlnirea îi face față în același timp. Întâlnirea este lucrătoare, deci caută satisfacția lămuririi.

Două cuvinte despre carte

„Paradigmele” lui Ion Ungureanu sunt temelie a reînțemeierii Facultății de Sociologie din București, în 1990.

Este, poate, cea mai densă lucrare românească din domeniu, dacă nu din întreaga literatură de specialitate, având comprimate în cuprinsul a 260 de pagini câteva mii de pagini de inteligență socială teoretică universală și românească, într-o manieră unică. Lucrarea are o densitate colosală de idei și direcții de gândire, dar și de practică socială.

Atâta vreme cât sociologia, așa cum demonstrează Dimitrie Gusti, este însoțitorul obligatoriu al politicii, pentru orice guvernare care se dorește civilizată și democratică, drumul acestei însoțiri va trebui să treacă cumva și „prin” Ion Ungureanu. Cartea lui Ungureanu așteaptă să fie redescoperită de societate pentru a avea șansa unui nou început. În raport cu adevărul descoperit de sociologie, cartea lui Ungureanu este claritatea maximală a unui diamant. Aceasta este ideea-umbrelă a discuțiilor. În raport cu capacitatea medie de înțelegere circulantă azi prin universități, cartea are aceeași consistență, fiind, din păcate, aproape neinteligibilă.

Lucrarea originală este ceva mai amplă decât cartea publicată la Humanitas, fiind printre primele care s-au „bucurat” de cenzura noii puteri. Erau primele semne că ideologia avea să nu renunțe în a se impune chiar în fața adevărului științific. 30 de ani după, nimic mai puțin adevărat, suntem în plină epocă a ceea ce Gusti numea încă de acum 70 de ani, elegant, „empirismul politic și legislativ”, adică decizia luată în pripă, prin consultări minime, în orice caz în afara cunoașterii științifice. Singura întemeiere a deciziei fiind interesul restrâns.

Cartea are patru părți mari: „Omul în societate: socialitatea și sociabilitatea”, „Anatomia societății: structuralitatea”, „Structurile sociale: clase, stratificare și

mobilitate socială”, „Evoluția societăților”. În fapt, această structură a cărții trimite la cele trei etaje pe care sociologia le poate identifica în societate: nivelul micro, al calității omului de a fi ființă socială; nivelul mai general al anatomiei societății – componentele acesteia; etajul viitorului de care toți suntem preocupați – cum este posibilă schimbarea?

O notă de jurnal

Augustin Poenaru

În data de 14 martie 2018 a avut loc prima întâlnire din seria discuțiilor pe tema cărții lui Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*.

În cadrul întâlnirii s-a făcut mai mult o trecere în revistă a cărții și s-au discutat mai în detaliu următoarele: paradigma altruismului reciproc (Robert Trivers), legea diviziunii sociale a muncii (Emile Durkheim), legea celor trei stări (Auguste Comte) și legile comunității și paradoxul societății (Ferdinand Tonnies).

Fiind prima întâlnire și de asemenea primul contact cu această carte, pot trage următoarele concluzii:

1. modul în care Ungureanu înțelege să extragă și să recompună principalele teze și teorii ale sociologiei denotă caracterul excepțional al lucrării;
2. lectura prin întâlniri este o tehnică cu adevărat utilă înțelegerii unei lucrări de asemenea anvergură;

Pentru mai buna desfășurare a discuțiilor pe fișele de lucru, am convenit să discutăm câte o paradigmă o singură dată.

Discuția

Ioana Andon

Dacă unii dintre noi au venit la întâlnire din curiozitate, ca urmare a discuției am putut înțelege că nivelul energetic solicitat de lucrare este mult dincolo, în zona cunoașterii resorturilor intime ale societății pe toate etajele ei. Scopul acestei întâlniri este de a ajuta studenții să ajungă la abilitatea de a opera cu paradigme.

În cadrul întâlnirii, am operat cu toții cu noțiunea de paradigmă ca „model explicativ cu o mare putere de lămurire”

Pentru un prim contact cu lucrarea, am încercat să „utilizăm” „intrarea” prin Durkheim – „legea diviziunii sociale a muncii”. În acest fel am încercat să operăm cu „modelul” de înțelegere al societății în funcție de tipul de solidaritate, trecând de la Durkheim la Ferdinand Tönnies („Paradoxul societății”).

Aici, accentul a căzut pe solidaritatea mecanică (tradițională, bazată pe asemănare, rudenie, comunități mici) și cea organică (modernă, bazată pe diviziunea socială a muncii, diferențiere). De aici s-a făcut referire la paradigma lui Ferdinand Tönnies „Legile comunității și paradoxul societății” care vorbește despre societatea care este în opoziție cu comunitatea, iar principiul prin care Tönnies face diferența este voința organică (comunitatea) și voința reflectată (societatea). Apoi, am vorbit și despre paradigma lui August Comte „Legea celor trei stări”. Prima stare este cea „Teologică”, a doua stare „Metafizică”, iar a treia stare „Pozitivă”.

Ne-am întrebat dacă societatea modernă, cu accentul său pe pragmatismul tehnologic, culmea a „voinței reflectate” și a „solidarității prin separare” (Tönnies), nu cumva devine disfuncțională (în termenii solidarității organice a lui

Durkheim), prin reintrarea în epoca fișizării, a idolatrizării unor obiecte (Auguste Comte).

Întrucât cunoașterea paradigmatică are două dimensiuni: la nivel micro se vorbește despre socialitate, iar la nivel macro despre sociabilitate. Am început o discuție despre primul capitol al cărții „Omul în societate: socialitate și sociabilitate”. Conform definiției date de Ion Ungureanu, socialitatea reprezintă „calitatea omului de a fi ființă socială”, iar sociabilitatea „abilitatea omului de a se integra în societate”¹.

Prima paradigmă prezentată în acest capitol aparține lui Robert Trivers, „Altruismul reciproc”, și prezintă faptul că altruismul are o bază genetică, ține de selecția naturală și comportamentul altruist este mult mai frecvent în grupurile a căror membrii seamănă. Această paradigmă este de fapt o generalizare științifică a parabolei biblice a bunului samaritean și poate constitui un mijloc important de a cunoaște și a explica socialitatea.

Prezentare generală

Samira Pușcă

Prima întâlnire a avut menirea de a înțelege importanța acestui autor. Am vorbit despre Ion Ungureanu fiindcă are capacitatea de a sintetiza tot ceea ce este util și semnificativ în sociologie.

---

¹ Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, Editura Humanitas, 1990, p. 23.

Importanța lui Ungureanu. Asceza mundană și altruismul reciproc

Prin noțiunile de sociabilitate și socialitate, înțelegem că omul este obligat să fie o ființă socială, altfel el nu este. Dar nu putem înțelege acest lucru decât prin „ieșirea” din cotidian. Înțelegerea paradigmatică a socialității este o chestiune de atitudine. Pentru a înțelege conceptul, ajungem la noțiunea lui Weber de „asceză mundană”, arătându-ne că cea mai înaltă formă de a fi în lume este să fii în afara ei. Înțelegem deci că ascetul este cea mai socială ființă.

Cum este posibilă societatea?

Sociabilitatea, pe de altă parte, reprezintă abilitatea de a folosi acea calitate înăscută. Cu alte cuvinte, sociabilitatea este expresia socialității.

Cea dintâi paradigmă discutată este altruismul reciproc a lui Robert Trivers. Interesant este că altruismul nu este singura formă de maximizare a potențialului personal. Mai este și egoismul. Discuția referitoare la cele două constituie esența problemei privind „cum începe societatea”/„cum este societatea posibilă?”.

Potențialul inclusiv

Acesta reprezintă potențialul personal alături de potențialul celuilalt. În acest caz, „celălalt” este reprezentat de rude. Interesantă este ideea că manifestarea potențialului individual este opțional: el este obligatoriu pentru supraviețuirea genetică, dar este o chestiune de morală, de conștiință. De reținut, este faptul că potențialul nu este obligatoriu, din contră, este facultativ, adică este exercitat numai în cazul în care se dorește acest lucru. Vrei în momentul în care iubești, iar această vreau este condiția

perpetuării genetice. Epoca post-pozitivistă este, în aceste condiții, împotriva legilor naturii, acest lucru determinând întoarcerea la fetișism. În societatea românească avem un vârf al dăruirii pentru aproapele, pentru „celălalt” prin martirii din închisorile comuniste.

Legătura dintre martiri și neam este reprezentată de credință, o formă de altruism. Paradigma altruismului reciproc este, deci, o expresie morală, iar aceasta la rândul ei este sursă de solidaritate socială. Morala, în societățile moderne, este transmisă prin profesie, în cadrul mecanismului numit de Durkheim „solidaritate organică”.

Un alt subiect de discuție al întâlnirii a fost conceptul de „solidaritate”, care îi aparține lui Emil Durkheim. Solidaritatea mecanică este specifică societăților tradiționale, unde indivizii sunt împreună prin asemănare, și este bazată pe rudenie. În altă ordine de idei, solidaritatea organică este specifică societăților moderne, unde indivizii sunt împreună prin diferențiere. În aceste societăți există diviziunea funcțională a muncii. Esența diviziunii sociale a muncii este profesia.

Discuția

Alin Bulumac

Prin turul structurii lucrării și al câtorva paradigme, am ajuns la ideea, centrală în Ion Ungureanu, că sociologia reprezintă una dintre puținele, sau chiar singura știință multiparadigmatică. Acest lucru îi oferă un statut deosebit, rafinament și un nivel de dificultate ridicat prin faptul că încearcă să explice serii de fapte și lucruri întâlnite în cotidian din mai multe perspective în același timp, cu aceeași

întemeiere. În acest sens, au fost dezbătute următoarele paradigme:

Legea diviziunii sociale a muncii – Emile Durkheim

S-a încercat să se limpezească diferența dintre societățile cu diferite tipuri de solidaritate:

A) Solidaritatea organică este specifică societăților moderne, unde munca este divizată funcțional, iar indivizii sunt împreună prin diferențiere.

B) Solidaritatea mecanică este specifică comunităților mici, de tip tradițional, în care indivizii se aseamănă.

Motorul oricărei societăți este voința socială, care în cazul societăților este de tip reflectată, pe când în cazul comunităților voința este de tip organic. Saltul la Gusti, care are ca element central al sociologiei sale voința, este, iată, posibil dinspre aceste două paradigme (ale lui Durkheim și Tönnies).

Dacă la Durkheim profesia este cheia solidarității funcționale, la Tönnies reprezintă starea socială care face posibilă solidaritatea prin separare.

Diferența dintre socialitate și sociabilitate

a) Socialitatea reprezintă calitatea omului de a fi ființă socială;

b) Sociabilitatea este calitatea de a folosi capacitatea înnăscută de a socializa;

c) Asceza reprezintă cel mai înalt grad de sociabilitate;

Paradigma altruismului reciproc – pilda bunului samaritean

Paradigma altruismului reciproc evidențiază faptul că egoismul și altruismul reprezintă două modele comportamentale prin care potențialul poate fi maximizat.

- a) Potențialul indus reprezintă potențialul celuilalt, care este adoptat prin imitație;
- b) Morala – sursă de solidaritate socială.

Discuția

Ovidiana Bulumac

Discuție asupra analizei lui Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, 1990, Ed. Humanitas, pp. 24–29.

Cultura începe cu aparatul genetic la om, iar codul său genetic nu poate fi înțeles în afara culturii, este marea cucerire a sociobiologiei despre care discută Ungureanu, pornind de la paradigma altruismului reciproc.

Al doilea mare punct de plecare este că omul este o ființă socială bună, altruistă. Cinismul este o latură mai puțin importantă a umanității, după cum la fel și „comportamentul interesat”. Este în interesul său, care se transmite prin rude, și chiar dincolo de acestea, să supraviețuiască. Deci, nu o persoană anume este cheia supraviețuirii omenești, ci *neamul* său, ceea ce Hamilton, redat nouă aici de Ungureanu, numește „potențial inclusiv”. Trivers ridică la rang de „altruism generalizat” această înclinație a omului de a fi „cooperator”.

Paradigma altruismului reciproc reprezintă primul enunț teoretic analizat de Ungureanu în cartea sa. Încadrat la capitolul „Omul în societate: socialitatea și sociabilitatea”, acesta face parte din categoria paradoxurilor societății și reprezintă o contribuție venită din zona sociobiologiei. Pentru a o înțelege, Ungureanu ne îndeamnă să răspundem la

întrebarea „de ce altruismul a supraviețuit în societățile umane?”².

Enunțul sociologic semnificativ extras de către Ungureanu pentru a exemplifica paradigma în discuție este următorul: „Dacă A îl salvează pe B de la înec, iar probabilitatea ca B, care nu-i este rudă lui A, de a se îneca este de cel puțin 0,50 în timp ce probabilitatea ca A însuși să se înece, încercând să-l salveze pe B, este de maximum 0,05, riscul salvatorului se înjumătățește deoarece B va fi stimulat să-l salveze pe A într-o situație mai mult sau mai puțin similară.”³.

Metoda de analiză a sociologului român (descrișă între paginile 14–15), aceea de a identifica „nucelul teoriilor” pune accentul, după indicarea conținutului paradigmei și a contextului înlăuntru al căruia a apărut, pe confruntarea ei cu alte cadre teoretice relevante (empiric și faptic) întocmai pentru a vedea dacă poate sau nu să fie considerată lege sociologică. Astfel, în cazul nostru, referințele teoretice utilizate sunt următoarele: Charles Darwin, W. D. Hamilton și, evident, Robert Trivers.

Primul punct important subliniat de către Ungureanu, important în sine și mai apoi prin relație cu analiza discutată, este ideea conform căreia „[c]ultura și determinismul cultural sunt mai degrabă *coevoluționare* biologiei și determinismului biologic”⁴ și asta deoarece „cultura nu poate evolua decât ca răspuns la presiunile biologice pe care le impune evoluția omului în societate”⁵

---

² Ion Ungureanu, *op. cit.*, p. 23.

³ *Ibidem*, p. 24.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

Revenind la logica analizei lui Ungureanu, acesta aduce în discuție contribuția lui Darwin în ceea ce privește mecanismul selecției naturale. „Fiecare individ, considerat ca organism biologic, tinde într-adevăr să-și *maximizeze* potențialul de supraviețuire, denumit în genetică prin termenul *fitness*”⁶. Această afirmație, citită astăzi, într-o lume obsedată de cultura urbană de tip *fitness* (termen mult mai slab decât înțelesul său științific, de „potențial evolutiv”), poate foarte ușor să explice fenomenul „înfățișării la sală” și accentul pus pe componenta fizică în relațiile umane contemporane, cu precădere în cele dintre sexe. Mai exact, în aceste cazuri, putem discuta despre o formă specifică a socialității: una de tip concurențial, dominatoare și inegalitară, care vizează întocmai această maximizare a potențialului evolutiv ca manieră de atingere a succesului social.

Studiile de sociobiologie invocate au arătat, însă, un fapt surprinzător, și anume că „egoismul și altruismul ar putea fi structuri comportamentale la fel de eficace pentru maximizarea potențialului evoluționar sau de supraviețuire al unui individ”⁷. Paradoxul a fost lămurit de Darwin printr-un artificiu interesant: „unitatea selecției naturale nu o constituie organismul biologic individual, ci *familia*. Aceasta face ca selecția naturală, care operează în cadrul aceleiași specii, să aibă ca rezultat indivizi cu structură și de mărimi diferite, inclusiv ca un individ să contribuie la creșterea potențialului reproductiv al speciei cu prețul propriei lui sterilizări”⁸.

Ipoieza a fost reluată jumătate de secol mai târziu de către W.D. Hamilton, sub forma „potențialului inclusiv”.

---

⁶ *Ibidem*, p. 25.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

Acesta ajunge la concluzia că „altruismul are o bază genetică, este constitutiv... unor indivizi și este posibil datorită faptului că potențialul de supraviețuire al unui individ poate crește chiar și atunci când acesta nu are urmași direcți, cu o condiție: ca individul respectiv să se «sacrifice» pentru a mări potențialul de supraviețuire al *rudelor* sale, adică al celor care împărtășesc cu el un număr de gene comune”⁹. În acest caz, geneticienii admit faptul că „*altruismul* poate evolua prin selecție naturală”¹⁰. În acest caz, Ungureanu atrage atenția asupra limitelor acestei teorii, căci relațiile sociale dintre consanguini sunt doar o parte componentă a socialității, iar deseori înlăuntrul familiilor se iscă relații tensionate care exclud parțial sau total principiul altruismului.

Această limită invocată a fost atacată teoretic de Robert Trivers, biologul care „a încercat să demonstreze că altruismul este genetic predeterminat nu numai prin potențialul inclusiv, dar ca altruism generalizat, ca *altruism reciproc*”¹¹. Ungureanu merge mai departe cu principiul interdisciplinarității, ajungând din zona biologiei, prin sociologie, în teologie, asemuind paradigma altruismului reciproc cu pilda bunului samaritean. Cu o precizare, însă: „ea se bazează ... pe «calculul darwinist» al «costului» și «beneficiului» unui comportament uman”¹², atunci când se înregistrează ori comportamentul altruist (beneficiul aparține Celuilalt), ori cel cooperativ (beneficiul aparține amândurora).

Interesant este faptul că Trivers arată faptul că logica socială funcționează pe un cu totul alt calapod decât calculul

---

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem*, p. 26.

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

genetic per se, căci implică un proces tipic de raționalizarea și, deci, de socializare: „[c]ondiția preponderenței beneficiului se realizează ușor în societățile umane, arată R. Trivers. Populația umană este obligată «genetic» să acționeze altruist și cooperativ, fiindcă selecția naturală va favoriza pe cei care se ajută între ei și cooperează, și nu pe cei care refuză cooperarea”¹³. De ce? Pentru că fiecare acțiune implică obligatoriu și o reacție (mai exact răspunsul la acțiunea de sacrificare în cazul în care lipsește, apare fenomenul de *marginalizare*) și, în acest fel, „cei care se conformează altruismului reciproc sunt selectați *socialmente*, dar selecția socială, consideră Trivers, întărește în acest caz selecția genetică, iar aceasta devine tot mai puternică pe măsură ce este socialmente condiționată”¹⁴. Cu alte cuvinte, revenim la ideea inițială de coevoluționaritate a biologiei și socialului/culturalului și observăm că Trivers reușește să extindă validitatea tezei altruismului, de la nivelul grupului de rudenie la scara speciei: „beneficiile altruismului reciproc nu sunt indirecte, adică derivate din cele ale grupului de rudenie, ci sunt *directe*, ceea ce îl face pe biologul american să declare că «nu mai avem nevoie de nici un fel de concept al avantajului de grup pentru a explica funcția comportamentului altruist uman»”¹⁵.

În concluzie, aflăm că „paradigma altruismului reciproc poate constitui un mijloc important de a cunoaște și explica socialitatea nu doar ca un produs cultural (obținut prin educație), ci și ca un rezultat al evoluției și selecției naturale”, atâta timp cât biologicul și culturalul acționează împreună.

---

¹³ *Ibidem*, p. 27.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 28.

Ungureanu arată că omul este ființă socială, acest lucru fiind proprietate a societății¹⁶.

Societatea, după Ungureanu, are două dimensiuni:

1. Cantitativă, dată de *sociabilitate*: capacitatea unui om/grup /de a se integra într-o societate.
2. Calitativă, *socialitatea* : calitatea omului de a fi ființă socială și proprietatea societății de a se constitui ca formă a interexistenței oamenilor.

Formele socialității:

- cooperatoare/concurențiale;
- egalitare/inegalitare;
- dominatoare/participative.

Aceste tipuri sau forme generează sau permit grade diferite de manifestare a sociabilității. Fiecărei forme îi corespunde un grad diferit de sociabilitate, care este generat sau permis de o anumită formă de interexistență umană.

Analizând corelativ socialitatea și sociabilitatea, putem explica multe paradoxuri ale societății cu privire la: altruism, cooperare vs competiție, rațiunile relațiilor de schimb social, atitudini și comportamente individuale întemeiate pe normele sociale, nevoi biologice – nevoi sociale, natura forței sociale constituite prin interacțiunea oamenilor etc.

Ce este altruismul reciproc?

Ungureanu arată că¹⁷ acesta este un concept teoretizat în științele biologice și în genetica populației. În raport cu

---

¹⁶ *Ibidem*, pp. 23–25.

altruismul, identificăm două concepții sociologice față de om și societate:

Greșită: societățile umane au putut depăși definitiv, prin cultură, determinismele biologice ale vieții sociale.

Corectă: Cultura și determinismul cultural sunt mai degrabă coevoluționare biologiei și determinismului biologic. Cultura nu poate evolua decât ca răspuns la presiunile biologice pe care le impune evoluția vieții omului în societate.

Unitatea selecției naturale este familia – individul contribuie la creșterea potențialului reproductiv al speciei cu prețul propriei sterilizări (ipoteza C. Darwin).

Dacă potențialul inclusiv – sacrificiul pentru mărirea potențialului de supraviețuire al rudelor (gene comune) – este mai mare decât potențialul propriu, altruismul poate evolua prin selecție naturală, are o bază genetică (continuată de ipoteza lui W. D. Hamilton a *potențialului inclusiv*).

„Legea” selecției naturale (*kin selection*) este limitată la relațiile sociale dintre consanguini.

Înțelegem că familia, neamul, sunt unități de bază ale societății – ale caror funcții sunt parțial preluate de instituții publice, deci nu pot fi înlocuite de acestea. Cu alte cuvinte, expansiunea serviciilor publice în domeniul educației nu are fundament.

În ultimă instanță, altruismul poate fi înțeles prin intermediul „calculului cost–beneficiu”. Natura și cultura (exprimată prin morală, vezi Pilda „bunului samaritean”) și-au dat mâna pentru creșterea șanselor genelor relevante de a se propaga în cadrul unei populații.

---

¹⁷ *Ibidem*, pp. 25–30.

Condiția preponderenței beneficiului: Populația umană este obligată „genetic” să acționeze altruist și cooperativ, fiindcă selecția naturală îi va favoriza pe cei care se ajută și cooperează, [...] altfel sunt marginalizați. Prin urmare, sunt selectați „socialmente” – care întărește selecția genetică, aceasta devenind tot mai puternică pe măsură ce este socialmente condiționată.

Trivers demonstrează că actele de altruism reciproc nu încetează să se manifeste chiar și după ce un grup și-a stabilit mărimea optimă, contrar opiniei că individul își mărește beneficiul ca urmare a creșterii beneficiului grupului. Singurul factor care menține altruismul reciproc îl constituie sistemul psihogenetic al indivizilor umani (conștiința).

Factori care au influențat evoluția altruismului reciproc: pe lângă cei sociali și culturali, se adaugă și cei biologici și naturali: durata de viață, dispersarea slabă, stabilitatea grupurilor, dependența mutuală, creșterea și îngrijirea copiilor pe o perioadă mai lungă de timp, multiplicitatea relațiilor ierarhice. Înțelegem că socializarea, din această perspectivă, reprezintă transmiterea culturii, tehnicilor altruismului, de către părinți, copiilor lor, în scopul măririi șanselor genetice ale acestora.

Astăzi, metodele moderne de educație (revistele pentru copii, tabletele, Internetul) nu încurajează comportamentele altruiste (vezi arta sau incultura culturii exclusiv vizuale), dimpotrivă. Este interesant de văzut cum, de pildă, vom putea analiza relația dintre *sentimentul de noi, nostratic*, componentă majoră a identității și demnității naționale, cu noțiunile de altruism, de *fitness*. Este o temă pe care o vom dezbate ulterior.

A doua întâlnire. Ordonarea ideilor prin tehnica fișării

Alin Bulumac

Cea de-a doua întâlnire desfășurată la sediul Institutului poate fi considerată un semnal de alarmă atât pentru cei implicați în discuție, cât și pentru toți ceilalți cărora le pasă de direcția către care se îndreaptă societatea.

Istoria, acel cumul de evenimente semnificative pe care omul le înregistrează, are o calitate: se întâmplă în fiecare moment, indiferent de felul în care fiecare dintre noi alege să reacționeze. Cu toate acestea, este limpede faptul că, fără o pregătire temeinică și o constanță a faptelor, nu putem ajunge la nivelul în care să devenim noi înșine semnificativi la nivelul istoriei.

Într-o lume în care ideile domină, atât ceea ce se vede cât și ceea ce este mai puțin vizibil, înțelegem că este mai mult decât esențial ca orice lucrare să fie tratată cu seriozitate. Nu trebuie să uităm faptul că și noi suntem, în esența noastră, o *lucrare* de un excepțional rafinament, iar această conștiință de sine ar trebui să genereze motivația de a atinge, la rândul nostru, rafinamentul atât de necesar în lumea ideilor.

Scopul omului în viață este căutarea *adevărului*, dar acesta se propagă prin *neamuri*. Cum altfel putem dovedi că ne iubim neamul altfel decât prin a face totul cât mai aproape de perfecțiune, prin a tinde către excelență. Pe această linie de gândire, profesia poate fi înțeleasă prin ideea de dăruire înlăuntrul comunității. La rândul ei, iubirea de neam există acolo unde este și adevărul, în sensul comun acestea stând sub conceptul umbrelă de *patriotism*. Cu alte cuvinte, ne iubim neamul *pentru că* suntem în căutarea adevărului în raport cu acesta și pentru că știm să ne plasăm în timp și în spațiu.

Adevărul este greu de obținut și la el se ajunge prin *muncă constantă*. Ruperea ritmului este principala ispită a tinerilor, fiind tentați constant de o multitudine diversă de lucruri care nu au un final *clăditor*. De aceea, pentru a reduce numărul tentațiilor care ne blochează creșterea, am convenit la nivel de grup că începutul pe acest drum al căutării adevărului este dat de *citirea prin fișare*, cea mai la îndemână soluție de reușită.

Nevoia noastră de *dumirire* este instrumentul cunoașterii, iar fișarea devine astfel instrumentul dummerii. Fișarea ne așază informațiile noi într-o manieră sistematică, ordonată, ceea ce antrenează memoria de lungă durată și *gândirea clară*. Iar de aici la realizarea de conexiuni relevante ce dau conținut acestei lumi nu mai e decât un pas.

În acest sens, am decis să reluăm discuția despre rostul și tehnica fișării. Această activitate nu se face într-un mod standard, ci fiecare are libertatea de a-și personaliza propriul stil de fișare în funcție de propria gândire, în funcție de tipul de carte etc. Cu toate acestea, există câteva reguli de bază care asigură maximul de eficiență.

În primul rând, orice lucrare de importanță majoră se citește de aproximativ 3 ori pentru a putea ajunge la adevăratul mesaj al cărții transmis de autor, mai ales dacă fișarea este realizată de o persoană novice în materie.

Prima lectură este cea în care se observă marile probleme și concepte, cea de-a doua lectură este cea de la care se poate porni fișa în sine, fiind familiarizat deja cu marile idei care se găsesc între paginile cărții. Cea de-a treia lectură este cea care rafinează fișa, completând cu adăugiri și conexiuni realizate aproape automat de către mintea celui ce parcurge lucrarea. Mintea umană este un filtru, iar cu cât

contactul cu cartea este mai frecvent, cu atât filtrul devine mai „des”, adică reține esențialul încă de la prima lectură (performanță la care se ajunge după aprox. 15 ani de lecturi constante și relevante).

Sistemul de fișare poate fi de două feluri: fie scris de mână, pe foi legate într-un dosar, fie pe calculator. Indiferent de metoda aleasă, trebuie respectate întotdeauna anumite criterii:

- 1) Fișa trebuie să înceapă cu datele bibliografice, care identifică exact cartea: autor/i, titlu, an, editură, loc, ediție etc.;
- 2) La începutul fișei să existe un rezumat a ceea ce este considerat a fi mai important din întreaga carte;
- 3) Fiecare problemă/concept să fie cât mai coerent prezentate (definiție, context, corelații);
- 4) Fiecare concept este urmat de o idee/serie de idei personale legate de acesta, marcate distinct în text, pentru a nu fi confundate cu ideile autorului;
- 5) După aceea, urmează seria de citate (cu menționarea paginii, care este vitală, atât pentru legături, verificare, trimiteri etc.) grupate tematic, notate cu ghilimele „ ”;
- 6) Problemele și conceptele din cadrul fișei se pot organiza cu ajutorul funcției „headings” (Microsoft Word), realizându-se astfel o ierarhizare (temă, problemă, concept);
- 7) Pentru trimiteri către alte serii de probleme și concepte atât din interiorul aceleiași cărți, cât și din conținutul altor despre materiale, se folosește funcția „bookmarks”.

Iată, deci, o modalitate simplă și utilă de ordonare a informației sau, chiar mai mult, a ideilor la care putem avea acces. Iar accesul la marile idei reprezintă, așa cum am menționat la început, așezarea pe calea care duce către *adevăr*.

A treia întâlnire

*Samira Pușcă
Ioana Andon*

Motivația fișării

Problema discutată la întâlnirea a treia a fost motivația fișării. Dacă data trecută am discutat despre ce este vorba, adică ce și cum să fișăm, de această dată am discutat de ce trebuie să fișăm. Pentru a înțelege acest lucru, am construit discuția în jurul legăturii dintre esență, muzică, văpaie¹⁸ – contactul – cu – Logosul și fișare. Am ilustrat conceptul lui Blaga de „cultură majoră” prin muzica clasică, fiindcă aceasta plasează insul în istorie, ca om cu inițiativă cunoscătoare. Pe de altă parte, cultura românească face parte din „cultura minoră”, deoarece se mișcă, acum, preponderent în raport cu vremea, timpul din afara omului. Totuși, ne reamintim că spațiul românesc are vocație de „cultură majoră”, aspect care, de exemplu în muzică, este ilustrat prin George Enescu.

---

¹⁸ Adrian Cocoșilă în *creștinortodox.ro*, „Apostolul Toma a fost necredincios”? : „Scriptura nu ne spune dacă Toma a atins trupul Domnului. Dar cântările Bisericii din a doua săptămână de după Paști ne vestesc că Sfântul Apostol Toma a pipăit coasta Mântuitorului: «Cine a păzit mâna ucenicului nearsă, când s-a apropiat de coasta Domnului cea de foc? Cine i-a dat ei putere de a putut pipăi osul cel de văpaie? Cu adevărat ceea ce s-a pipăit. Căci, dacă n-ar fi dat coasta putere dreptei celei de lut, cum ar fi putut pipăi patimile care au zguduit și cele de sus și cele de jos?»”

Popoarele care nu stau în lumea ideilor nu au acces la „cultura majoră”.

Muzica este una dintre modalitățile prin care este posibil contactul tehnic cu simțirea Logosului, prin care îi simți căldura, toate acestea având ca substrat credința. În raport cu simțirea Logosului, ori înțelegi să devii lucrare în raport cu tine însuși pentru alții, ca intelectual, ori ca țăran. Aceasta este și esența teoriei compensației a lui Mihai Eminescu, după care există două stări sociale posibile ale omului: fie produci ceva direct, fie facilitezi producția. Manoilescu numea componenta facilitatoare a capitalului, „factorul q ”, cel care produce civilizație. Starea originară a omului care produce lucruri este țăranul. Meșteșugarii de exemplu, produc și ei direct înlesniri de civilizație, prin obiectele necesare nouă. Țăranul, fiind așezat chiar în punctul de plecare al ordinii lumii, nu are nevoie de teorii pentru a-și justifica existența, el însuși fiind existența, producând-o zi de zi.

„Văpaia” este logosul, iar logosul este văpaie, după cum am văzut. În ceea ce ne privește pe noi, tinerii, contactul – cu – Logosul – ca văpaie este condiția primă a nevoii permanente de lectură. În felul acesta ne realizăm vocația, ca „factori de înțelegere ai lumii sociale”. Înțelegem, iată, că sensul lecturilor noastre este ajungerea la esențe. Iar cartea de *Paradigme ale cunoașterii societății*, de Ion Ungureanu, este cea mai reprezentativă carte sociologică românească despre esențial. Ceea ce trebuie să facem noi, tânăra generație, este să ne asumăm ispita acestui neam, așa cum a făcut-o de exemplu Mircea Vulcănescu. Mulți fac acest lucru prin imitație, arăta încă de acum mai bine de 2000 de ani Platon. Ideea înseamnă, însă, capacitatea de a ajunge la esențe. În cazul nostru,

justificarea ideii duce la descoperirea ideii de *neam* – pentru că Logosul se propagă astfel, expresia comunitară a ideii fiind condiția (paradoxală) a universalității sale. Așa este posibilă și cultivarea inteligenței tânărului, prin exersarea capacității de a nota ideile esențiale din autori precum Ungureanu.

Ungureanu: Pareto

Dacă prima parte a discuției s-a concentrat asupra motivației fișării, și anume înțelegerea a ceea ce citim, a doua parte a discuției a constituit-o paradigma lui Vilfredo Pareto intitulată „Reziduurile sociabilității”. Reziduul este partea constantă a derivațiilor. Derivațiile sunt forma pe care o capătă reziduurile la un moment dat. Cu alte cuvinte, forma exterioară a sociabilității sunt derivațiile, iar forma constantă, care nu se vede, sunt reziduurile. Meritul lui Vilfredo Pareto este acela că el face o hartă a reziduurilor și a derivațiilor.

Actele noastre sunt nonlogice pentru că adeseori există o neconcordanță între scopul afirmat și obiectul de urmărit, între ceea ce spunem și ceea ce facem. Uneori acest lucru se petrece conștient, alteori inconștient. Realitatea este compusă dintr-un strat vizibil și unul invizibil. Altfel spus, tot ceea ce se vede are un corespondent invizibil. Lumea are două tipuri de ordine: invizibilă sau reziduală și vizibilă sau a derivațiilor. Etajul vizibil este dependent de lumea scufundată. La Pareto, ordinea trăirilor se numește *instinct* sau *sentiment*. Este aici un etaj care a fost aproape complet ignorat de sociologia contemporană.

Reziduurile corespund unor instincte omenești. Instinctele/sentimentele sunt partea constantă, care au rolul de a restabili integritatea omului/ societății. De altfel, sentimentele au aceeași funcție: integritatea sufletească. În

același timp, omul este preocupat de „aparență”, de explicația faptelor sale. Așa apare lumea nouă, a derivațiilor. Derivațiile sunt un fel de acțiuni care pot fi logice sau nonlogice, dar nu ilogice. Reziduurile se exprimă prin derivații, care sunt partea vizibilă a acestora. Pareto clasifică reziduurile după cum urmează: „instinctul combinărilor”, cele care, de pildă, generează așa-numitele „elite vulpi”, elite care nu au sentimentul de „noi”. O altă clasă de reziduuri este „persistența agregatelor”, care sunt asociate cu „elitele lei” – elite conservatoare. Mai departe, alte clase de reziduuri sunt: nevoia de manifestare a sentimentelor prin acte exterioare, reziduurile sociabilității, reziduurile integrității și reziduurile sexuale.

Nu în ultimul rând, la Pareto am înțeles că vorbim de acțiuni logice în măsura în care există o concordanță între acțiune și scop. În rest, avem acțiuni nonlogice grupate pe patru tipuri, în funcție de concordanța dintre scopul obiectiv și subiectiv: 1) scopul obiectiv nu diferă de cel subiectiv, atât din punct de vedere al actorului (scopul subiectiv), cât și al observatorului (scopul obiectiv), 2) scopul obiectiv nu diferă de scopul subiectiv, dar diferă subiectiv, 3) scopul diferă de scopul subiectiv din punct de vedere obiectiv, dar nu și din punct de vedere subiectiv, 4) scopul obiectiv diferă de scopul subiectiv, atât obiectiv, cât și subiectiv.

A patra întâlnire

Samira Pușcă

În cadrul întâlnirii cu numărul 4, am continuat discuția despre paradigma „Reziduurile sociabilității” a lui Vilfredo Pareto și am recapitulat definiția derivațiilor. Astfel,

am stabilit că derivațiile sunt explicațiile pe care le dăm pentru acțiunile noastre. Noi ne mișcăm în societate explicând, însă asta nu înseamnă că explicațiile pe care le dăm sunt și logice. Femeile sunt specialistele derivațiilor. Derivațiile sunt, cu alte cuvinte, ceea ce noi numim raționalizări. Un aspect important constă în realizarea faptului că există o diferență între rațiune și raționalizări. Rațiunea o posedă omul cu credință, al cărui centru este în transcendent. De pildă, atunci când mergi la sală, mergi pentru binele viitor, pentru suflet, nu pentru binele imediat, pentru confort. De aceea nu este recomandat să bei apă imediat ce ți se face sete. Derivațiile sunt etajul psihologic al raționalizării. Rațiunea te duce la adevăr prin logică. Logica reprezintă filosofia argumentării/explicării pentru adevăr (silogism). Prin urmare, spiritul este liniștea, iar psihicul este agitația. Diferența dintre logic, illogic și nonlogic este subiectivă. Ilogic este lucrul care nu are logică. Este ceva care nu poate fi explicat. Nonlogic este lucru pe care îl faci și nu știi de ce îl faci. Scopul declarat nu coincide cu cel de fapt.

Întâlnirile noastre, de exemplu, sunt o clasă a derivațiilor. Rolul acestor întâlniri este de a ne învăța să ne ținem suflarea, să fim discreți. Noi ocupându-ne cu cartea, suntem păzitorii culturii și ai neamului. Păzitorii sunt adunați în jurul axei lor: binele, frumosul, neamul, Dumnezeu. Tot ceea ce facem derivă din altceva. Derivațiile pot fi controlate și necontrolate. Acestea explică realitatea de care nu suntem conștienți. Această realitate ia forma reziduurilor. Omul se manifestă având o energie scufundată numită reziduu. Această energie ne determină să vrem să ne explicăm mereu. Civilizația este nevoia omului de a se explica. Barocul, de exemplu, este nevoia omului de a se supraexplica.

Pentru a înțelege mai bine conceptul de „derivații”, discuția noastră se restrânge la relația bărbat – femeie. Saint Exupery ne spune că: „O salvezi doar pe aceea care se poate împlini în jurul curții sale interioare. La fel cum cedrul se clădește în jurul seminței sale și își găsește rod în propriile sale limite. O salvezi pe aceea care nu iubește primăvara, ci înfățișarea unei anume flori în care primăvara s-a închis”. Între bărbat și femeie există o diferență antropologică, în sensul în care femeia poartă casa, dar bărbatul i-o clădește. Așa cum spune Ernest Bernea, femeia este locul și vremea. Femeia este citadela, statul. Prin curte interioară înțelegem clădirea. O femeie sigură pe ea posedă inteligență sufletească, adică are capacitatea de a-și înțelege rolul. Realitatea o gândești în funcție de rolul pe care îl ai, adică dincolo de sinele tău. Femeia are un sine care nu este al ei: copilul. Așadar, din punct de vedere antropologic, femeia este mai importantă decât bărbatul. Totuși, atât Constantin Noica, cât și Mircea Vulcănescu susțin că femeia este într-o condiție precară. Relația femeilor cu Dumnezeu este mediată de soț. De aceea, trebuie să fie salvată. Legătura directă înseamnă că cei care-și propun pot tâlcui dogmatic relația cu Dumnezeu. Dogma reprezintă comunicarea mai mult decât științifică a relației cu Dumnezeu. Bărbatul verbalizează fiindcă altfel nu simte. Femeia pe de altă parte simte, dar trebuie să facă diferența dintre adevăr și simpla tulburare. Femeia superioară este cea care are inteligență sufletească și abilități psihomotorii: nu-i e silă să gătească. O femeie matură își cunoaște rostul, ea caută o anumită primăvară: alesul ei, „acea mantie”. Condiția să-l întâlnească este să-și depășească lumea reziduurilor și să știe în ce derivații se află. Explicația este casa, iar femeia este sediul explicațiilor. Bărbatul le pune pe

hârtie. Derivația este o explicație, iar explicația este citadela. Condiția ca citadela să reziste este ca aceasta să fie întemeiată pe reziduurile potrivite.

Disciplina are ca subreziduu nevoia de uniformitate. Legat de nevoia de uniformitate, apare neofobia, care respinge ideea de noutate. Noutatea adusă de Pareto este că el întemeiază sociabilitatea pe disciplină, nu pe altruism. Disciplina este o clasă de reziduuri. Reziduurile disciplinei sunt reziduurile sociabilității. El explică sociabilitatea prin disciplină. Pentru el, cele două sunt corespondente/echivalente. Ion Ungureanu spune că înaintea sociabilității a fost disciplina. Reziduurile sociabilității și disciplina fac posibilă viața socială. Sociabilitatea este înțeleasă prin intermediul disciplinei. Cea mai puternică formă de disciplină este asceza. Ascetismul este el însuși un tip de reziduu. Toate acestea sunt forme ale disciplinei. Disciplina nu este întotdeauna evidentă, ea nu se vede.

Discuția se încheie recapitulând reziduurile sociabilității/ disciplinei: societățile particulare, nevoia de uniformitate, mila și cruzimea, tendința sacrificiului de sine.

A cincea întâlnire

Radu Baltasiu

Ioana Andon

În cadrul celei de a cincea întâlniri, din seria discuțiilor pe tema cărții lui Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, care a avut loc la sediul CESPE, am vorbit despre cea de a treia paradigmă: „Principiile schimbului social”, de Peter M. Blau.

Una dintre primele concluzii este aceea că paradigma enunțată se referă, de fapt, la *raportul dintre stimuli și răspunsurile organismului* (A.A). Mai departe am prezentat principiile fundamentale ale comportamentului social ale lui B. F Skinner și principiile comportamentului socio-uman ale lui Gaspar C. Homans. Pornind de la Ungureanu, am ajuns la concluzia că *comportamentul este reacția noastră la mediu, la stimul* și am comparat comportamentul animal cu comportamentul socio-uman concluzionând cu afirmația lui Homans: „diferența dintre componentele animale și cele umane constă în faptul că în cazul celor din urmă sancțiunea este aplicată de partenerul interacțiunii, printr-o activitate care exprimă anumite sentimente”¹⁹.

Pentru a înțelege mai bine paradigma schimbului social, am reluat enunțul paradigmei pe care l-am analizat și ne-a fost explicat acesta prin prisma întâlnirii noastre. Principiul social poate fi rezumat astfel: „1. un individ oferă altui individ servicii ca recompensă pentru activitatea acestuia; 2. în acest fel, al doilea individ se simte obligat față de primul 3. pentru a se achita de această obligație, el trebuie să-i facă, la rândul său, primului individ anumite servicii care pot avea valoare de recompensă. 4. dacă serviciile pe care și le fac reciproc cei doi indivizi au o anumită valoare pentru fiecare dintre ei, fiecare va încerca să îi facă celuilalt cât mai multe servicii pentru a-l obliga să-și mărească oferta de răspuns cu scopul de a se achita de obligați; 5. pe măsură ce se primesc cât mai multe bunuri în cadrul acestui schimb, nevoia celor doi indivizi de a schimba servicii începe să scadă” (Peter

---

¹⁹ *Ibidem*, p. 36.

M. Blau). Astfel, dacă ar fi să „suprapunem” dramaturgia întâlnirilor noastre peste paradigma lui Blau, ar însemna că:

1. ce ne oferă nouă această întâlnire?;
2. cum venim la întâlnire? Cu paradigmele structurate pe fișe;
3. aprecierile și încurajările pe care le primim la întâlnire pentru munca depusă;
4. la un moment dat relația devine una de putere, în care o parte se poate revolta datorită „insucceselor” repetate, de pildă;
5. așa încât, la un moment dat unii dintre ei ajung să refuze întâlnirea ca schimb, renunțând la întâlniri.

Pe baza acestui enunț, am pus problema dacă întâlnirea noastră de tip „șantier” pe marginea lui Ungureanu reprezintă un schimb social sau nu, folosindu-ne în explicația și de definiția schimbului social. Conform lui Peter Blau, schimbul social reprezintă *acțiunile indivizilor, motivate de așteptările lor față de ceilalți, așteptări care de regulă se și realizează*. Aparent, întâlnirile șantier se pot explica prin paradigma schimbului social. Convorbitorii vor să înțeleagă, în timp ce îndrumătorul explică. *La baza acestui grup este încrederea*. În același timp, însă, scopul întâlnirilor-șantier este acumularea convorbitorilor, în special a studenților. Deci, acestea sunt mai mult decât un schimb.

Relația noastră din cadrul întâlnirilor *nu este de reciprocitate*, noi ne clădim pe noi, este schimbul în interiorul unei relații care nu este de schimb. Putem să vorbim de „schimb” ca și *inițiere* a acumulării, în sensul că fără pregătirea întâlnirii nu putem primi explicația. Relația noastră este de schimb numai atunci când ne așteptăm să venim la întâlnire. Iar scopul este de a ne clădi pe noi și de a lega

„noduri”, în sensul lui Exupéry: *„Nu ești o ladă. Ești nodul diversității tale. Asemenea templului, care este sens al pietrelor”²⁰*.

Discuția se încheie subliniindu-se faptul că pe lângă informația acumulată trebuie să înțelegem și mecanismul, iar apoi trebuie să și dăm mai departe informația, să o împărtășim altora, fără împărtășire nefiind pornit mecanismul interior al acumulării.

---

²⁰ Antoine de Saint-Exupéry, *Citadela*, Iași, Editura Junimea, 1977, p. 346.